

Dette er et av klenodiene i samlingen av kirkekunst i middelaldersamlingen til Kulturhistorisk museum; apostelen Paulus fra Aulestad kapell i Gausdal i Oppland. Skulpturen har rik polykromi (fargeutsmykning) og er sjeldent godt bevart.

Middelalderen var slett ikke de mørke århundrene som tidligere historikere ville ha det til.

Kaja Kollandsrud foran et relieff fra Komnes kirke i Kongsberg. Det er datert til perioden 1250-75. Det var opprinnelig hovedsakelig forgyllt med høypolerte, tynne sølvblad med en gylden lasur (tynt lag maling), som ga det et intenst gyllent uttrykk.

Alle foto: Dan Petter Neegaard

AV ROAR ØSTGÅRDSGJELTEN
Journalist
i Aftenposten Historie

Forskere på middelalderens kirkekunst ved Kulturhistorisk museum i Oslo har dokumentert at omgivelsene som folk levde i på denne tiden, ikke var så grå og triste.

– Kirkekunsten formidlet tvert imot det himmelske lys med forgyllinger og klare, mettede farger, sier Kaja Kollandsrud.

Hun er ekspert på bemalt kunst fra middelalderens kirker.

– I europeisk sammenheng er den store samlingen av norsk kirkekunst fra middelalderen unik, forteller hun til Aftenposten Historie.

Helt siden 1800-tallet har Oldsaksamlingen, som ligger under Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo, samlet og tatt vare på kunst fra kirkene. Denne nasjonalskatten oppbevares nå i museets moderne, klimastyrte magasin.

Naturvitere og konservatorer ved museet har siden 1960-årene forsket på middelalderens materialer og maleteknikker.

– Et resultat av dette arbeidet har vært fysiske rekonstruksjoner av kunstverker fra middelalderen. Disse har bidratt til å gi ny innsikt i de maleriske virkningene denne kunsten en gang formidlet i middelalderens kirkerom, og derved en ny forståelse av de originale verkene, sier Kollandsrud.

Internasjonal oppsikt

Hun har permisjon fra stillingen som malerikonservator ved museet for å fullføre en doktorgradsavhandling om polykrome – flerfargede – treskulpturer fra norske kirker i

perioden 1100–1350.

Samlingen av slik kunst her i landet har vakt internasjonal oppmerksomhet og er ettertraktet. Kunsten blir lånt ut til de store kunstinstitusjonene i Europa.

– På 1200-tallet utvikles oljemaleriet. Dets muligheter for transparent maling, blanke overflater, bearbeiding over tid og glidende overganger utnyttet i hele sin bredde. Derved legges grunnlaget for senere tiders oljemaleri, forteller hun.

Laboratoriet

Kulturhistorisk museums konserveringsatelier for bemalt kunst ligger i nedslitte lokaler i en universitetsbygning i Oslo sentrum.

Her blir verkene fra middelalderen undersøkt, pleiet og restaurert ned til minste detalj. Det er et nitid arbeid.

Panelmalerier, krusifikser, madonnaskulpturer og andre sakrale gjenstander i tre blir gransket nøye før de konserveres.

Bak hver behandling ligger grundige studier av materialer, maleteknikk og fremstilling av fargestoffer og bindemidler.

Ny kunnskap

Målet med restaureringen er å bidra til et resultat der skadene er behandlet og det originale kunstverket trer frem.

- Middeltidkunsten er kilde til ny kunnskap. Undersøkelsene av den bidrar til bedre forståelse av tidens håndverksferdigheter og estetikk, sier Kollandsrud.

- Den gode bevaringstilstanden for slik kunst er enestående for Norge. Mange gjenstander har aldri vært skåret om eller overmalt. Her kan du se originalt maleri som er mer enn 700 år gammelt, forteller hun.

Bånd til andre land

Materialene som er benyttet, er importert langveisfra. De gir kunnskap om den teknologi som var tilgjengelig og derved kunnskap om samfunnet disse verkene ble produsert i, som for eksempel handelsveier og derved vår tilknytning til verden forøvrig i middelalderen.

- Det ble produsert kirkekunst av høy kvalitet, sier Kollandsrud.

1100- og 1200-tallets Norge hadde tette kulturelle bånd til England og kontinentet.

- Vi var en del av en vestlig kultur, og det var en stor produksjon av kirkekunst her hjemme. Engelskmennene er særlig opptatt av denne norske arven, sier hun.

Det meste av den engelske kunsten gikk tapt da kirkene etter reformasjonen ble rensket for slikt «avguder», og videre ødeleggelser fulgte i påfølgende indre stridigheter.

- Siden britene har lite bevart av kirkekunst fra denne perioden, ser de hos oss eksempler på hva som har gått tapt hos dem, forteller Kollandsrud.

Religiøs industri

Kirkekunsten var en del av den europeiske kunsten i denne perioden. Det er helt åpenbart at det har vært tett kommunikasjon og informasjonsutveksling med andre land. Den katolske kirken var en internasjonal organisasjon.

- Produksjonen var særlig stor i 1200-tallets andre halvdel, da det var høy aktivitet i kirkebyggingen. Det ble laget mengder av krusifikser, madonnaer, helgener samt panelmalerier. Alle kirker skulle ha slikt utstyr. Det var en betydelig industri som ga grobunn for en hjemlig produksjon, forteller hun.

Mange av panelmaleriene og skulpturene ansees å ha vært produsert ved religiøse verksteder tilknyttet de etablerte bispesetene rundt om i landet.

Kaja Kollandsrud med en senmiddelaldersk skulptur som kan ha stått som det sentrale motivet i et alterskap i Onsøy kirke i Fredrikstad, men dette er omstridt blant ekspertene. Til venstre en madonna fra Follebu i Gausdal.

Tre forskjellige hodemodeller og en gipsfigur til høyre. De såkalte klassisistene i kunsthistorien «elsket» umalte gipsavstøpninger.

Atelieret til Kulturhistorisk museum er et laboratorium hvor kirkekunst blir gransket og restaurert ned til minste detalj. Til venstre Maria med barnet fra Hedalen stavkirke i Sør-Aurdal og en kopi, som står i kirken i dag. Bildet til høyre viser to originale trefigurer, en madonna fra Dovre og en fra Balke kirke på Østre Toten.

Samlinger med millioner av gjenstander

De fleste har aldri vært vist for publikum

Kulturhistorisk museum har 1,8 millioner registrerte gjenstander i sine samlinger.

– Antallet er antagelig dobbelt så stort, avhengig av hvordan man teller, sier rådgiver for de arkeologiske samlingene Hanne Lovise Annestad.

Anslagsvis 30 prosent av gjenstandene i samlingene er fra middelalderen.

Middelalderen ruver

– Det er ganske mye, tatt i betraktning at middelalderen er den korteste perioden som omfattes av samlingene. De store volumene stammer fra de store utgravningsprosjektene i Gamle Oslo på 1970- og 80-tallet og de store utgravningene i våre dager fra bydelen Sørenga i det østlige havnebassenget og utover, sier Annestad.

Mange av funnene fra middelalderkirkene er små gjenstander. Under tregulv i mange kirker er det funnet tilsammen over 20.000 mynter, i hovedsak fra tiden før 1320.

Penger og religion

– Materialet er blant de viktigste kilder vi har til middelalderens kirkehistorie, økonomi og pengebruk. Myntfunnene forteller også om menneskers forhold til det guddommelige og kirkens rolle som økonomisk stormakt i middelalderen, skriver Kulturhistorisk museum på sine nettsider.

Når den nye utstillingen *Kollaps* åpner, skal disse myntene være et eget tema – religion og penger – i det såkalte Skattkammeret i forlengelsen av utstillingen.

Lite er utstilt

I museets samlinger av kirkekunst finnes ca. 170 bemalte gjenstander. 10-12 av dem er

utstilt i dagens middelalderavdeling i museet. I tillegg finnes 75 stavkirkeportaler, stort sett treskjærerarbeider og rester etter stavkirker som er blitt revet. Bare fem av dem vises frem i middelalderutstillingen.

Mangler plass

Museets samlinger oppbevares i magasiner i museet, i et ombygd industribygg fra 1960-tallet på Økern og et jernbaneanlegg på Sørenga. Det meste av det som oppbevares, er aldri blitt vist for publikum.

– Vi sliter med kapasiteten i magasinene, som er sprengt. For å forvalte gjenstandene på en god måte er det viktig å ha god plass. Historisk museum i sentrum er en gammel bygning som ikke er bygd for moderne museumsumsdrift. I magasinene på Økern er det mye lettere å kontrollere for klima og skadedyr som kan ødelegge gjenstandene, sier Annestad.

Kulturminneloven

Museet kommer også til å flytte deler av samlingene til et annet magasin i Økern-området.

Kulturhistorisk museum får også mange henvendelser fra publikum om spesielle gjenstander, alt fra vikingskip til flint- og steinavfall.

– Det blir lettere å finne frem når vi har fått digitalisert samlingene og tilpasset dem til magasinbygningene, sier hun.

Før loven om kulturminner ble innført i 1905, var de største samlingene overtatt fra private, enten gjennom oppkjøp eller som gave til Universitetets oldsaksamling.

Med kulturminneloven er det fastslått at alle kulturminner fra før reformasjonen (1536/37) tilhører staten.

Den originale madonnaen fra Dovre kirke oppbevares i Kulturhistorisk museums samlinger. Treskulpturen er datert til slutten av 1200-tallet.

Madonna under baldakin fra Follebu kirke. Den er datert til ca. 1420-30 og er fortsatt gjenstand for forskernes granskning.

Vil overta Nasjonalgalleriet

Universitetet i Oslo har meldt seg på i kampen om å få overta Nasjonalgalleriet når det nye Nasjonalmuseet åpner på Vestbanen i 2020.

Kulturhistorisk museum ønsker å vise frem kunstsakene sine fra middelalderen og antikken på nye måter.

Museets ledelse mener denne oppgaven passer godt i en videreføring av Nasjonalgalleriets klassiske omgivelser og med en fortsatt rolle som forvalter av våre nasjonale kunstsaker.

Campus i sentrum

- Dersom Kulturhistorisk museum gis anledning til å benytte Nasjonalgalleriet til museumsformål, vil det gi en unik mulighet for Universitetet i Oslo til å aktivisere Tullinløkka-området, mener universitetsledelsen i Oslo.

Statsbygg - statens forvalter av bygge- og eiendomssaker - har laget en såkalt konseptvalgutredning for etterbruken av Nasjonalgalleriet og Tullinløkka, det store området mellom Nasjonalgalleriet og Historisk museum som i årevis har vært brukt til parkeringsplass.

En slik utnyttelse av området vil bidra til å utvikle et sammenhengende universitetsområde i aksen fra Universitetets bygninger i Karl Johans gate og over mot det planlagte nybygget for Det juridiske fakultet i Kristian Augusts gate, argumenterer universitetsledelsen overfor Statsbygg.

Regjeringen bestemmer

Utredningen har vært til høring hos mange interessenter. Nå skal berørte departementer si sin mening før Regjeringen tar en avgjørelse, får Aftenposten Historie opplyst fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Det kommer forhåpentlig til å skje i løpet av 2017.

Nedslitte lokaler

Lokalene Kulturhistorisk museums administrasjon holder til i på motsatt side av Historisk museum i Frederiks gate, er helt nedslitte. Bygningen er i dårlig teknisk stand og må totalrenoveres, påpeker universitetsledelsen.

Dette fotografiet av Tullinløkka fra 1978 viser at den store plassen midt i Oslo sentrum har vært brukt som parkeringsplass i mange år. Universitetet i Oslo ønsker å anlegge en helt ny campus (universitetsområde), fra universitetsbygningene på Karl Johan (i bakgrunnen) til Nasjonalgalleriet (t.v.) og Historisk museum på Tullinløkka.

Foto: John Myhre/Aftenposten

Nasjonalgalleriet, tegnet av arkitektene Heinrich Ernst og Adolf Schirmer, sto ferdig i 1882. Nå er det mange som kjemper om å overta den historiske bygningen i Universitetsgata i Oslo. Universitetet ønsker å benytte den til museumsformål.

Foto: Aleksander Andersen/NTB scanpix

Konservator Kaja Kollandsrud ved Kulturhistorisk museum er begeistret for forslaget om å overta Nasjonalgalleriet. Drømmen hennes er å knytte museets antikkssamling sammen med middelaldersamlingen.

- Det går en rød tråd fra antikken til middelalderen. Særlig på 1200-tallet var det en voldsom interesse for lys, optikk og geometri da antikkens store filosofer ble oversatt til latin og gjort tilgjengelig i Vesten. Det stimulerte til å se på verden på en gryende vitenskapelig måte, forteller hun.